

Ulus Devlet Modelinde Bir Yurttaş Çocuk: *Küçük Durmuş*

Bedia KOÇAKOĞLU*

ÖZ

Milletleşme ve millet oluşturma toplumsal bir süreçtir. Bu evre ulus devlet modeline giden önemli bir zemini de teşkil etmektedir. Sosyo-kültürel ve askerî temelli olmak üzere çeşitli yaklaşımlarla bu dönüşümün, modern Türk devletinin oluşturulmasında kullanıldığı belirlenebilir.

Özellikle üzerinde durduğumuz kültürel değişimin bir ayağı olarak sanat ve edebiyat verimleriyle iktidarı kutsayan, ulus mantığını yücelten eserlerin ortaya konulduğu gözlenir. Millî kimliğin bilincini meydana getirmek bunun sonucunda da bireylerin kendilerini bir cemaatin ortak mensubu olarak görmelerini sağlamak amacıyla kaleme alınan edebiyat eserlerinin 19. yüzyılın ulus devletlerini inşa etmekte kullanıldığı görülür.

Türkiye'nin ulus devlete geçişini sağlamak amacıyla modern kimliğin yaratımı ve yapılan inkılapların yayılması noktasında romanların "projelendirilmiş toplumun ve insanların kullanım kılavuzu" gibi işlev gördüğü söylenebilir. Bu açıdan sanatçılardan da beklenen yeni düzene destek olmalarıdır.

Bu destek olma evresinde hem sistemin hem de sanatçıların üzerinden en fazla durdukları husus çocuklardır. "İdeal Türk çocuğu" algısı büyük ölçüde vatandaşlık temelli olarak yeniden formüle edilmiştir. Gerek yurttaş, müteşebbis; gerekse asker olarak bu çocuklar ailesinin, devletin ve toplumun en önemli unsurudur.

Cumhuriyet'le beraber arzu edilen çocuk algısı, Doğululuktan kurtulmuş, Batının yüksek medeniyet seviyesine çıkma ideali taşıyan, Cumhuriyet değerlerine ve inkılaplarına bağlı, "kurucu/koruyucu Gazi imgesine" sahip çıkan, modernleşme ve kalkınma hedeflerine ulaşma yolunda gayretli bireylerden oluşmaktadır.

Bu yeni neslin kamusal mekânları nasıl kullanması gerektiğinden giyim kuşam adabına, görgü kurallarından ahlak algısına, temizlikten medeniliği sağlayan tüm unsurlara kadar her şey belirlenmiştir. Bununla birlikte millî bilinç ve Cumhuriyetçi çocuklar yaratma düşüncesinin bir parçası olarak özellikle eğitim hususu üzerinde durulmuştur. İnsanlığın onurunu zedeleyen cehaletten kurtularak okuyan çocukların öncelikle içinden çıktıkları köyleri aydınlatma düşüncesi ağırlıklı işlenen konulardan olmuştur. Tüm bireyler bütün bu gayretleri bir vazife ve sorumluluk olarak telakki edeceklerdir.

Bu doğrultuda ortaya konulan romanlarda da yukarıda saydığımız nitelikleri haiz çocuklar dikkati çekmektedir. Bu eserlerden biri de Muallim Cemal tarafından kaleme alınan *Küçük Durmuş*'(1933)tur. Çalışmamızda roman, ulus devlet çizgisinin ideal çocuk algısı açısından incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ulus Devlet, Küçük Durmuş, Roman, İdeal Türk Çocuğu.

A Citizen Child in Nation-State Model: *Küçük Durmuş*

ABSTRACT

Become a nation and nation-building is a social process. This phase also form an important basis for the nation-state model. It can be determined that this transformation was used for the rise of the modern Turkish state by various approaches which are socio-cultural and military basis.

It is observed that through works of art and literature that are the part of cultural change that we focus on, are blessed power and exalted the thought of nation. It is seen that the works of literature, written in order to create the consciousness of national identity and to ensure individuals to see themselves as the common members of a community, are used to build the nation states of the 19th century.

It can be say that novels function as a "user guide of designed people and society", in the point of creation of modern identity and spread the reforms, in order to Turkey's transition to nation-state. In this respect, what is expected of also the artists is that they support the new order.

In this phase of support, the point both the system and the artists put particular emphasis on is children. The perception of "ideal Turkish child" has been reformulated to a large extent on citizenship. As a citizen, entrepreneurs and soldier, children are the most important part of family, state and society. In the Republic Era, the perception of desired child consist of diligent individuals who got rid of being Easterner, have the ideal to rise to the high level of civilization of the West, adhere to the values and reforms of Republic and preserve "image of founding / protective Gazi" on the way to reach modernization and development goals.

From how this new generation should use public spaces, to sense of dress, from etiquette to moral perception, from cleanliness to all elements that provide civilization, everything has been determined. In addition, as part of the national consciousness and the idea of creating Republican children, especially was emphasis on education. The idea of enlightening the villages of the schooled children by getting rid of the ignorance, which is damages the dignity of humanity is primarily among the studied subjects. All individuals will consider all these efforts as a duty and responsibility.

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-7450-2263, b.kocakoglu@hotmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 24.02.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 23.03.2020

In the novels written for this purpose, the children with the above-mentioned qualities attract attention. One of these works is *Küçük Durmuş* (1933), written by Muallim Cemal. In our study, this novel will be studied in terms of ideal child perception of the nation-state line.

Keywords: Nation-state, *Küçük Durmuş*, Novel, Ideal Turkish Child.

Giriş

İlk olarak Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan, yeni bir kimlik kazandırma gayesi taşıyan "ulus devlet" modeli, "devlet toprakları üzerinde yaşayanlara, hukuksal ve siyasi yollarla yeni bir bilinç, yani birbirine ait olma bilincini kazandıran düşünce" (Hülür ve Akça, 2007; 315) şeklinde tanımlanabilir. Kavramın kökeninde duran, aslında çeşitli ayrılıklar da barındıran milliyetçilik ise Bernard Lewis'in tanımlamasıyla dikkate değer durmaktadır. Ona göre Aramice'den gelen "milla" kelimesi "bir kutsal kitabı kabul eden insan topluluğu"nu ifade etmektedir. Yani köken itibarıyla "millet" sözcüğü aynı dine inanan insan topluluklarını vurgular. Bunun yanında Moğolca kökenden gelen ve "nation" kelimesine karşılık kullanılan "ulus" ise farklı etnik grupları belirtir. (Karyelioğlu, 2012; 143)

Ulus öncesi toplumların kendini konumlandıkları bir üst araç görevindeki "milliyetçilik" bir kavram olarak ilk kez 1774 yılında Johann G. Herder tarafından kullanılmıştır. (Uzun, 2003; 143-144) Buna göre siyasal bir düzen içindeki bireylerin inançlar ve ortak kültürlerine duydukları psikolojik bağ, milliyetçilik olarak belirlenir. (Giddens, 2008; 286-288)

Milliyetçilik nosyonu üzerinden kendine alan açan ulus ise genel olarak "etnisitesi, tarihi, kültürü- dili ve dini- bir olan ve müradif sınırlar içinde yaşayan insan topluluğu" (Meydan Larousse, 1987; 418) olarak tanımlanır. Bu haliyle "ulus" mutlak bir iradenin hâkimiyeti altında oluşmuş bir bütünlük mü yoksa kurgulanmış bir topluluk mudur? Bu konuda Benedict Anderson (2007; 20) hayal üzere kurgulanan bir topluluk olarak ulusu değerlendirirken; Ernest Renan'a göre ulus, geçmişten gelen ve aynı millî ruha sahip insanlar tarafından sahip çıkılan bir iradedir. (Uğuz ve Saygılı, 2016; 129) Şu iki durumda da dikkate değer olan husus, ulus devlet düzeninin yaslandığı ulus kavramının bünyesinde subjektif değerler taşıdığıdır.

Michel Foucault'nun tarihsel süreç içerisinde devlet yerine kendini anlatan bir sistem olarak konumladığı ulus algısı, bünyesinde milliyet, ırk, sınıf gibi kavramları barındırır. (2004; 152) Modern dönemle anlam kazanan ulus; kültürel, sosyal, ekonomik, siyasal düzlemlerde bir standardizasyon yakalayarak merkezi iktidar tarafından desteklenen bir üst kültür ile bağlanılır.

Ulus devlet modelinin hayata geçirilmesinde önemli bir taşıyıcı olan milliyetçilik, ulus kavramından bağımsız düşünülemez. Ancak "Bütün milliyetçilikler bir ulusa dayanmakla birlikte ulus, milliyetçiliği anlamada tek kıstas değildir. Diğer taraftan milliyetçilik çoğunlukla üst ideal hedefler etrafında kendisini oluşturan bir ideolojidir ve bir meşrulaştırma ve seferber etme aracıdır ama aynı zamanda kişisel ve kolektif inançlara dair değerleri de içinde barındırmaktadır." (Aydın, 2018; 233)

Bu açıdan iki kavramın farklılıklarından doğan ortak alanda uluslaşma süreci, sosyolojik bir olgu olarak dikkati çeker. "Milletleşme ve millet oluşturma, tarihi gelişim çizgisi içinde, toplumsal bir süreçtir. Bu nedenle geniş çapta sosyal yapıyla bağlantılıdır. Şöyle ki; toplumların bir evrim çizgisi vardır. Bu da klan veya hord diye ifade edilen en ilkel toplum tipinden günümüz millet kuruluşuna kadar ilerleyen bir yapısal değişme sürecini yansıtmaktadır". (Türkdoğan, 1995; 8) Bu noktada, iktidarın da sekülerleşmesi ulusun iktidarının dünyevi örgütlenmesi olarak tanımlanır. Modern devletin uluslaşma mantığı ile dini işlevselleştirip yerine ikame ettiği husus yurttaşlık bilincidir. "Bu bilinç bir topluluğun ve seküler bir hedefin motive ettiği aidiyet hissi ile birçok genç erkeği büyük bir istekle savaş alanlarına sürüklemiştir." (Poggi, 2005; 121)

Uluslaşma sürecinde sosyo-kültürel ve asker temelli yaklaşımların uygulandığı dikkati çeker. Özellikle üzerinde duracağımız kültürel dönüşümün durduğu noktada karşımıza sanat ve edebiyat verimleriyle iktidarı kutsayan, ulus mantığını yücelten eserlerin ortaya konulduğu gözlenir. Bunu "kanon" kavramı üzerinden izah edecek olursak "Milletlerin hikâyesini anlatan metinlerden oluşan bir toplam olarak edebiyat kanonu" söz konusu millî kimliğin bilincini meydana getirmekte bunun sonucunda da bireylerin kendilerini bir cemaatin ortak mensubu olarak görmelerini sağlamaktadırlar. (Jusdanis, 1998; 79-82)

Ortak kimliğin yaratılmasında kurgulanan edebiyat kanonu geleneklerde yaşanan kırılmalar ve bu doğrultuda yeni bir düzen arayışlarının ortaya çıktığı evrelere denk gelmektedir. (Assmann, 2001; 126-127) Bu bağlamda kanonik metinlerin özellikle 19. yüzyılın ulus devletlerini inşa etmekte kullanıldığı görülür.

Bu inşa sürecinde Murat Belge'ye göre üç faktör etkindir. Bunlardan ilkini "edebiyat işleri personeli" dediği aydın, yazar, edebiyat tarihçisi, gazeteler ve eleştirilenler oluşturur. Edebiyat alanıyla ilgili bilgi sahibi olmaları edebi kanonda onları birinci karar merci haline getirmektedir. İkinci etken ise "siyasi erk" olarak tasvir edilebilir. Sonuncusu da "toplum"dur ki o, edilgen bir uygulayıcı olarak önemli bir işlev görür. (2009; 84-85)

Bu noktada Türk ulus devlet yapısına bakıldığında çok uluslu devlet yapısının çöküşünden yükselen Türk milliyetçiliği zorunlu bir söylem olarak meydana gelmiştir. Bu noktada mevcut sınırların çizilip bir "biz" algısının şekillenmesi için bir "öteki"ne ihtiyaç vardır. Tanıl Bora'nın ifade ettiği üzere Türk kimliğinin dışsal "öteki"sini Arap kültürünün bir uzantısı olarak görülen Osmanlı İmparatorluğu oluşturmaktadır. (1997; 58, akt. Hülür ve Akça, 2007; 329)

Türk devleti adına siyasi bir yaklaşımla kurgulanan ulus devlet modelinin varlığı bir o kadar da edebi metinler üzerinden şekillenmiştir. İslami Devlet nosyonunu terk ederek Türkiye'nin modern bir ulus devlete geçişini sağlamanın amaçlanarak modern kimliğin yaratımı ve yapılan inkılapların yayılması noktasında romanların "projelendirilmiş toplumun ve insanların kullanım kılavuzu" olarak işlevsel bir niteliğe büründüğü görülmektedir. (Türkes, 2009; 850)

Bu nedenle de ümmetten millete dönüş/geçiş noktasında yazarlardan beklenen yeni düzene destek olmalarıydı. Hatta Karpat'a (2017; 146) göre, Cumhuriyet, yaratıcı metinlerin hangi koşullar altında korunacağını tarif etmiştir: "Bunlar eski rejimi mahkûm etmeli, milliyetçiliği ve modernliği yüceltmeli, vatanseverliği savunmalı, toplumun iyiliği için kişinin kendisini feda etmesi idealini ifade" eden anlatılardan oluşmalıydılar.

Bu açıdan anılan dönem metinlerine bakıldığında yaratılmak istenen ideal Türk kimliğinin örnekleri görülmektedir. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte tebaadan vatandaşlığa geçiş aşamasından sonra "siyaset yapan fertler artmış" ve "iktidara iştirak etme" hevesi ve kanalları görece çoğalmıştır. (Tunaya, 1996; 28)

Bunun üzerinde duracağımız en önemli unsurlarından biri de çocuktur. "ideal Türk çocuğu" algısı büyük ölçüde vatandaşlık temelli olarak yeniden formüle edilmiştir. Bu evrede kamusal bir özne olarak konumlandırılan çocuk, müstakbel yurttaş, müteşebbis ve asker olarak, ailesinin, toplumun ve devletin önemli bir unsurudur. Bu evreden itibaren artık dini referanslı ahlak öğretisi yerine büyük ölçüde "görev" duygusuna dayandırılan bir "kamusal sorumluluk" fikri gündeme gelmiştir.

Bu dönemde ilk olarak 10 Temmuz'u hürriyetin bayramı olarak ilan edip kutlamalar yapılmıştır. Bu bayramlarda çocuklar öncelikli olarak boy göstermiş, bu ortamları onların eski rejimi lanetlemesi, yeni rejime ısınması için uygun bir vesile olarak değerlendirmişlerdir. (Kafadar, 1997; 16)

Bu başlangıcın ardından ideal çocuk profili Cumhuriyet'le beraber tamamen modern bir çizgiye evrilmiştir. Şarklı olmaktan kurtulmuş, Batının yüksek medeniyet seviyesine çıkmayı hedef tayin etmiş bir genç ideali gözlenir. Cumhuriyet değerlerine ve inkılaplarına bağlı, "kurucu/koruyucu Gazi imgesine" sahip çıkan bu yeni kuşak algısı, modernleşme ve kalkınma idealine ulaşmak üzere tasarlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı'ya dair izlenimler silinmeye uğraşmış, saltanat ve hilafet eleştirilmiş, özellikle İslam öncesi dönem anlatılarak Türklük imgesi güçlendirilmeye uğraşmıştır.

Cumhuriyet'in bu yeni evlatları, her yaşta medeniyetin kıymetini bilip onu tam olarak idrak etmelidir. Kılık kıyafetten temizliğe, sanat zevkinden nazık davranışa kadar modern bireyler yetişmelidir. Bu çerçevede ders kitapları başta olmak üzere pek çok edebi eserde bu konu üzerine gidilmiş yaratılacak modern ulus devlet çizgisinin yegâne sahiplerinin her konuda medeni olmaları hedeflenmiştir. Hatta bu doğrultuda "medenî" davranmayan bireyler ayıplanmış, eğitimin, her türlü çirkinliği gidereceği vurgulanarak çocukların okumasının önemine vurgu yapılmıştır.

Bu doğrultuda dikkati çeken eserlerden biri de 1933 yılında yayınlanan Muallim Cemal'in kaleme aldığı *Küçük Durmuş*'tur. Aşağıda ulus devlet çizgisinin ideal çocuk algısı bağlamında eser, çeşitli başlıklar çerçevesinde irdelenmeye çalışılacaktır.

1. Ulus Devlet Düzeninin Sembolleri İçindeki Çocuk

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ulus devlet düşüncesi ekseninde öğretmenin çocuk edebiyatındaki önemini dikkate alarak bu görevi sürdüren bazı kişilerin didaktik romanlar yazdığı görülmektedir. Bu

bağlamda Edirne Erkek Muallim Mektebi öğretmenlerinden Muallim Cemal'in 1933 yılında yayımlanan romanı *Küçük Durmuş*, iki önemli cümle ve bir resimle sunulmuştur. Kitabın kapağında dikkati çeken "Mektepliler Romanı" (Muallim Cemal, 1933; Kapak Sayfası)* eserin öncelikli olarak eğitim vurgusu taşıdığını göstermektedir. Bununla beraber metnin "yaşanmış bir roman" olarak sunulması kurgunun gerçeğe yaklaştırılma çabası olarak değerlendirilebilir. Zira olayın gerçekliğine dair herhangi bir belge sunulmamıştır. Uluslaşma sürecinin sembollerine dair okuru ikna edebilecek bir yaklaşım olarak görülen bu tutumu kapaktaki küçük çocuk figürü desteklemektedir. Küçük Durmuş'a atfen bir askerî üniforma içerisindeki çocuk resmi, sistemin askerî bir dönüşüm içeren tavrına vurgu olarak okunabilir. Dil ve üslup olarak çocuklara hitap edemeyen eser, edebiyatın araçsallaştırılmasına bir örnek olarak da dikkate değerdir.

Kocası vatan uğruna şehit olan Kezban'ın köyün muhtarı ile verdiği mücadele, kendisini ve oğlu Durmuş'u kurtaran müfettiş sayesinde değişen hayatları, Durmuş'un mektebe gitmesiyle yeni düzene uyum sağlayarak mutluluğu yakalayan ana oğul ilişkisi üzerinden uluslaşma ve modern düzen sembollerinin anlatıldığı eserde bu bağlamda ilk dikkati çeken husus eğitimidir.

Milletçe kalkınmanın yolu okumaktan geçmektedir. Militarist bakış açılarıyla şekillenen ideolojinin eğitim anlayışında Cumhuriyetle modernleşen okullarda eğitim gören çocuklar yurdun her bir köşesinde, öğretmenlerinin önderliğinde/komutasında kalemlerini silah yapıp cehalete kurşun atacaktırlar. Mektepten memlekete anlayışının bu askeri terminoloji ile donatılması, sistemin durduğu noktayı göstermektedir. Durmuş'un İstanbul'dan hoşlanmadığını gören muallimin "Mektebi bitir, o zaman köye döner, daha faydeli bir köylü olursun." (s. 41) demesi köyden kente okumayı bir sorumluluk olarak gösterdiklerine işaret eder.

Yeni eğitim yuvalarındaki öğretmenler de çocukların babası gibidir. Bu nedenle Durmuş ve arkadaşları okul müdürüne "baba" diye hitap ederler. Muallim Cemal'in Durmuş'a, yeni öğretmen tipini imam figürü ile kıyaslaması eskiye karşı yeniyi yüceltme tavrıdır. Küçük çocuk annesine yazdığı mektupta müdürlerinden söz ederken köylerindeki imam gibi suratsız olmadığından, sopası ve falakasının yokluğundan, sınıfa gülerek geldiğinden, çocukların iyiliği için onlara çok güzel şeyler anlattığından, başlarını okşadığından, adeta bir baba şefkati gösterdiğinden uzun uzun söz eder. (s. 54)

Okuldaki bütün öğretmenler genç Türkiye'nin geleceği olan bu çocuklar için canla başla çalışır. Hatta Refik Bey, ağır bir hastalık yaşamasına rağmen son saniyeye kadar öğrencilerini bırakmaz. "Bahtiyar çocuklar, gafil küçükler! Sizin üzerinize titreyen kalplerin; iyiliklerinizle mes'ut, yaramazlıklarınızla mağmum olan ruhların kıymetini biliniz" (s. 65) diyen Muallim Refik Bey, yeni sistemin çocuklara ne kadar değer verdiğini ısrarla vurgular.

"Yeni Türkiye doğmadan ve yaratılmadan önce çocuk, üzerinde durulması lâzım gelen ve derin bir ihtimamla korunması icabeden bir varlık değildi. Ona; ana ve babanın tabii olan alâkasından başka, cemiyetin ve devletin de belki daha fazla bir bağlılık göstermesi lüzumu bir an bile düşünülmemişti. Hâlbuki çocuk, yurdun ve cemiyetin binnetice Devletin temelidir. Vatan dediğimiz toprak parçası onun sağlam bünyesi ile korunur, mamur ve mes'ut olur. Devlet dediğimiz teşkilâtın gücü, onun küçük varlığının istikbale namzet kuvvet ve kudretine dayanır ve millet onun tâ beşikten alacağı maddi ve manevi sağlık ve terbiyenin derecesi nisbette sağlam bir bünyeye sahip olabilir... Onun içindir ki çocuk Atatürk devrinin üzerinde durduğu en ehemmiyetli işlerden ve büyük bir kıymet verdiği mukaddes varlıklardan biridir." (Dora, 1938: 46) cümlelerinden de anlaşılacağı üzere sistem eskiyi çocuğa yaklaşım noktasında eleştirerek yeninin önceliği haline nasıl getirdiğini anlatacaktır.

Küçük Durmuş'un "bütün sevgilerimizi üzerinde topladığımız o muhterem biricik babamız" (s. 81) diye sık sık övgü ile söz ettiği okul müdürü yeni eğitim modeli kapsamında sık sık nasihatlerde bulunan, çocuklara modern dünyanın inceliklerini, ideal Türk çocuğu algısı aşıl原因, örnek bir figür olarak kutsanmıştır.

Romanda "Mektepliler Bayramı" olarak kutlanılan bir gün dikkati çekmektedir. Türkiye'de ilk beden eğitimi gösterisini 12 Mayıs 1916'da erkek öğretmen okulu öğrencileri yapmışlar, sonra bu öğrenciler her yıl ve genellikle mayıs ayı içerisinde bu gösterileri tekrarlamayı bir gelenek hâline getirmişlerdir. "Jimnastik şenlikleri", "mektepliler bayramı", "idman bayramı", "jimnastik bayramı" adı altında devam eden bu gösteriler zamanla bütün okullara yayılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı 1927'den sonra bu gösterilerin

* Eserden bundan sonra yapılacak alıntılarda sadece sayfa numarası kullanılacaktır.

düzenlenmesini üzerine alarak her yıl mayıs ayının üçüncü haftasında Türkiye'nin çeşitli yörelerinde bu gösterileri yapmaya başlamıştır (Ataklı, 2020).

Bu doğrultuda eserde bir Mayıs günü yapılan kutlamalarda erkek okulunun kız okulu ile birlikte piknik yapması, her bir çocuğun modern bir erkek olarak kızlara çiçek sunması (s. 84), birlikte oyunlar oynamaları, özellikle kız çocuklarının okumasına ve katılımına bir vurgu olarak görülebilir.

Romanda dikkati çeken bir husus da eğitim kurumundaki zil sesi yerine ısrarla “çan” kelimesinin tercih edilmesidir. Kalkış çanı, ders çanı, yatış çanı, teneffüs çanı (s. 37, 52, 62, 74) sıklıkla kullanılır. Farsça kökenden gelen “zil”in tercih edilmeyip daha çok kiliseyi çağrıştıran “çan”ın seçilmesi Batılı ve seküler çizgide duran uluslaşma yaklaşımının sembolü olarak okunabilir.

Modern hayatın eğitim sistemindeki yansımalarının yanında sosyal yaşamın içerisinde de bir dönüşüm başlatıldığı muhakkaktır. Öncelikli olarak imar faaliyetleri yapılmalıdır. Halkı sefaletten kurtardıktan sonra hayat tarzı olarak dönüştürmek gerekmektedir. Bu açıdan Cumhuriyet ideolojisi çok yol kat etmiştir. Durmuş duymuştur ki: Köylerdeki aşar vergisi kaldırılmış, yollar yapılmaya başlanmış, köylere tahsil için gelenlerin zulümleri engellenmiş, dağlarda eşkiyadan eser kalmamış, güvenlik ve refah etrafı sarmıştır. (s. 42)

Köylere gelen bu bahar havasıyla beraber artık bir sonraki aşama olan hayat tarzını düzenleme işine geçilmelidir. Durmuş'un bindiği bir gemide gördükleri tam olarak kutsanmış, yeni yaşam modelidir. Pişano çalan şık bir genç hanım, masalarda oturan bir sürü yolcunun eğlenceli hâlleri, dans eden kadın ve erkekler, lavanta kokuları içerisinde dönen “kolları çıplak kadın”lar (s. 91) küçük çocuğa oldukça etkileyici görünmüştür. Cumhuriyet Hükümeti sayesinde dönüşen toplum, Durmuş'a gelecek adına umut vermiştir. Hatta bu tabloyu gören küçük çocuk, hükümetlerinin açık iskelelere liman yapmasının gerekliliğine dair dileklerini de sıralayacaktır. (s. 93)

Bu yeni sistem başta zaman zaman tereddütlerle de karşılanmıştır. Bunlardan biri de sinemadır. Başlangıçta genç kızların zarar gördüğü düşüncesiyle her filme izin verilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Aslında temel neden siyasal elitin, bu faaliyetleri bir dönüşüm aracı olarak işlevselleştirme planıdır. Dolayısıyla özellikle sinema ve edebiyatın öğretici olma şartı, yani millî ruha ve ahlâka uygun, rejimin temel ilkelerini anlatan eserler olması, aranmıştır. “Sinemalara gelince, her memlekette çocuklar ve büyükler için ayrı ayrı sinemalar vardır. Büyüklerin gittikleri sinemalara küçükler gidemezler. Çocuk sinemaları çok faydalıdır. Çocukların derslerine ait birçok faydalı bilgileri eğlenceli bir tarzda gösterir. Çocuklar tarih derslerine ait bir vakayı sinemada gördükleri zaman artık onu hiç unutmazlar. Bizde de böyleleri olsa ne kadar iyi değil mi? Mesela gözbebeğimiz Gazi Paşamızın yarattığı büyük milli mücadeleyi güzelce gösteren filmler yapılırsa, her ilkokulun küçücük sinema salonunda gösterilse ne kadar iyi olurdu.” (Gölpınarlı, 2007; 113) diyen Gölpınarlı bu alanda önemli bir öneride bulunmuş olur aslında.

Küçük Durmuş ve arkadaşlarının gittikleri sinemada İstiklâl Harbi'ne dair bir film seyretmeleri, tam olarak bu konuyu örneklemektedir. Çocuklar, bu filmde o kadar etkilenirler ki sık sık tezahüratlar eşliğinde izlerler. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün savaş sahnelerini, askere verdikleri emirleri filmde sonra da uzun süre anlatırlar. Çoğu çocuk bu etki ile büyünce asker olmaya karar verecektir. (s. 42-45) Film, amacına ulaşmıştır.

Seküler ulus devlet prototipinin önemli bir ayağını da kadınlar oluşturmaktadır. Romanda ideal bir Türk kadını algısı yaratılır. Kezban kocasını askerde şehit verdikten sonra kendisine daha evvelden göz koymuş olan köyün muhtarının tacizlerine direnmiş, oğlunu büyütebilmek için zorla evlendirildiği Veli'ye bile katlanmıştır. Bu fedakâr kadın, üzerine çullanan muhtar ve adamlarına “Türk kadını felâketten, felâket gelip çullanıncaya kadar korkar; felâket elini uzatınca o, göğsünü siper etmekten, kanını seve seve dökmekten asla çekinmez.” (s. 15) diyerek devleşir. Yazarın burada yaptığı “Türk kadını” vurgusu bu köylü imajında fedakârca hayat bulurken, biraz sonra şehirli başka bir kadında da yardımlaşmanın fedakârlığı ile karşımıza çıkacaktır.

Cumhuriyet idaresinin yetişkinlerle birlikte çocuklara da yerleştirmek istediği yardımlaşma modeli öncelikli bir zihniyet davasıdır. Buradaki yardımlaşma gönüllülük esasından ziyade bir vazife ve borç bağlamında ele alınmaktadır. Yani bir çeşit “kamusallaştırılmış merhamet” hissi. “Yurttaşlar, ülkelerinin ve uluslarının ‘bekası’ ve ‘refahı’ için birbiri ile her alanda ön şart koşmaksızın yardımlaşmalıdır. Millet söz konusu olduğunda vefa, vicdani bir mesele değil ‘kamusal bir sorumluluktur.’” (Özcan, 2009; 87) Bu

sorumluluğu Kezban kocasını şehit vererek yerine getirirken müfettişin eşi de genç kadın ve çocuğuna sahip çıkarak vazifesini yapmıştır. Yeni evli bir çift olan müfettiş ve eşi, Kezban ve küçük oğlunu köyden kurtarmış, onlara kucak açmıştır. Kezban'ın genç kadına yük olduk imasına verdiği cevap, dönemin bakış açısını özetler niteliktedir:

“Keziban, kardeşim neden böyle söylüyorsun? İnsanlar birbirlerine yardıma borçludurlar. Senin Ahmet'in bizim canımızı, bizim saadetimizi siyanet için, vatanın, şanlı sancağımızın şan ve şerefini korumak için düşman karşısında mertçe ölmedi mi? Geride kalan bizler, o şehitlerin bize bıraktıklarına elbet yardım edeceğiz. Bu hem vazifemiz ve hem de en büyük borcumuzdur.” (s. 32-33)

Şu halde ulus devlet idealinin temel dinamikleri arasında değerlendirebilecek önemli semboller; eğitim, kadın, iktisadi ve sosyal bağlamda modern olana dönüşüm çabaları olarak belirlenebilir. Bu değerlerin çocuklara benimsetilmesi düzenin devamı, meşruluğu ve geleceğe aktarılması adına önemli görülmektedir. Bu açıdan Muallim Cemal'in, kurgu üzerinden çizdiği mesajlar evreni ile siyasi doktrini bir dinamik olarak geleceğe aktarma gayesi taşıdığı söylenebilir.

2. Geçmişin Gölgesinden Uzaktaki Çocuk

Türkiye'de büyük çoğunluğun Müslüman olması, İslam'ın Türklüğün alamet-i farikası olarak kabul edilmesi, yapılan inkılapların sosyal ve siyasal alandaki yaygınlığına sekte vurmuştur. Modern sürecin benimsenmesinde kültürel ve toplumsal bir olgu olarak “nominal İslam”, Türklük tanımında belirleyici olmuştur (Aslan ve Alkış, 2015; 26). Her ne kadar Cumhuriyetin ilanı ile laikleşme adımları atılmaya çalışılsa da siyasal elit Osmanlı'dan gelen sosyal yapının Türk olmayan Müslümanları da içermesi sebebiyle dini referansları kullanmak zorunda kalmışlar, bu da dinin işlevselleştirilmesine sebep olmuştur.

Dini kendi talepleri doğrultusunda kullanan ideoloji, Osmanlı padişahlarını halifelik misyonundan dolayı sistemin dışına itmiş bunu da edebî eserler üzerinden olumsuzlaştırarak, yaşananların sebebi gibi göstererek yapmışlardır.

Çocuklara ‘Cumhuriyetçi değerleri’ aşlamak için millî eğitim müfredatında çeşitli yayınlar yapılmakla birlikte romanlar üzerinden de sürekli saltanat kötülenmiş, “milleti sömüren ve ilerlemekten alıkoyan bir köhne kurum” olarak tasvir edilmiştir. Bu doğrultuda padişahlar eleştirilmiş, sultanların tüm hayatlarını saraylarda zevk ve sefa içerisinde geçirdikleri; halk yoksulluk içinde kıvrılırken onların şahane hayatlarına devam ettikleri, işgal kuvvetleriyle işbirliği yaptıkları en çok işlenen konulardandır.

Küçük Durmuş romanı da bu bağlamda dönem eserleriyle benzeri bir yaklaşım içinde olmuştur. Küçük çocuğun mektebe gelişinde orayı saraya benzetmesi üzerinden padişah eleştirilmiş, tüccarın şu cümleleri, sistemin bakış açısını ortaya koymuştur: “Burada okuyacaksın. Burada vaktiyle şehzadeler de okudu, padişah oldular. Sen de okuyup belki şah olursun; ama sakın padişah olma. Bir gün senin de foyan meydana, pabuçların dama çıkar.” (s. 36) Bunun üzerine padişahın ne olduğunu soran Durmuş'a verilen cevap padişah tanımlamasının yeni karşılığı gibidir: “Padişah mı? Allah zulüm etmek istediği milletlerin başına, böyle isimlerle bazı insanlar musallat eder. Onlar da halkın, milletin malını, canını, ırzını, namusunu, her şeyini kasıp kavurur.” (s. 36)

Padişahın bu yaklaşımla olumsuzlanarak sistem dışına itildiği ideoloji içerisinde saltanat da mümkün olduğunca yerilmiştir. Genç nesiller için meşru zeminde yer bulmaya çalışan iktidar bakışı, geçmişin gölgesine bile tahammül edemez gözükmektedir. Muallim Selim Edip'in “Ey aziz Anadolu! Asırlarca çektiğin devamlı ıstırapların altında, yine öz cevherini kaybetmedin. Hala böyle elmas gibi zekâlar yaratıyorsun, ne yazık ki yüzlerce sene, milyonlarca evladını bir çöl akidesi peşinde... Bir fuhuş ve sefahat kaynağı olan zalim bir saltanat arkasında feda ettin.” (s. 41) diyerek iç çekmesi devlet için meşru ve saygın bir kaynak tarafından ideolojinin topluma giydirilme biçimi olarak değerlendirilebilir. Saltanatın fuhuş ve sefahat ile anılması geçmişin saygınlığının bitirilmesi adına sıklıkla dönem romanlarında görülmektedir.

Bununla birlikte Osmanlı'ya bağlı devlet mekanizmasının bir parçası olan muhtar, imam ve kadı da romanda her yönüyle olumsuz aktarılmıştır. Edebi eserlerde modernleşmeye karşı olacağı tahmin edilen bu figürlere şüphe ile bakılmış sıklıkla olumsuzlanarak yeni düzenin önündeki bir engel olarak konumlandırılmıştır.

Adeta padişahın Anadolu'daki gölgesi gibi yansıtılan köy muhtarı, romanın birinci kısmına hâkimdir ve kötülükleriyle çocukların nefretini kazanabilecek bir figür olarak çizilmiştir. Öyle ki; köy muhtarı, “şehit

eşi” Keziban’ın ırzına göz dikmiştir. (s. 8) Burada Kezban’ın eşinin şehitlik vurgusu ısrarla yapılır. Muhtar o kadar zalimdir ki eşi toprakları için şehit olan bir kadına kötülük yapabilecek kadar düşer. Küçük Durmuş’a yapmadığı fenalığı bırakmamış; hatta eşkıyalar ile işbirliği yaparak köylüyü zor durumda bırakmıştır. Romanda “kara kalpli muhtar” (s. 12) olarak tanımlanan bu adam, o kadar zorbadır ki Kezban için muhtarın evinde kalmak, eşini öldüren İngilizlerin eline düşmekten daha nefret uyandırıcı gelmektedir. (s. 18)

Ancak sonunda Durmuş’un ve bir maarif müfettişinin yardımı ile muhtarın foyası ortaya çıkmış ve hapse atılmıştır. Burada da yardım edenin “Cumhuriyet ilkelerine bağlı resmi bir görevli” olması dikkate değerdir. Müfettiş muhtara tepki gösterirken “vazifesi herkesi korumak olan bir devlet görevlisi” (s. 30) vurgusunu özellikle yapar. Meşruiyet tartışması bağlamında var olan mekanizmanın açmazlarını belirlemek ve onun meşruiyetinin bittiğini belirtmek düşüncesiyle dikkatlere sunulan bu çıkışın ardından Kezban destekleyici bir tonda “ Bu köye, çok yıllar geçti de bir hükümet adamı uğramadı, canım boğazıma geldi. (...) İşte size sığınıyoruz; bizi ne yaparsanız yapın” (s. 31) diyecektir. Bu serzeniş hâkim iktidarın gözünden Anadolu insanının kendilerinden aman dileme biçimi gibi durmaktadır.

Yazara göre tek kötü muhtar, Durmuş’un köyündeki değildir. Ali’nin köyündeki muhtar da askerdeki babasının kendilerine gönderdiği altınları yiyen, eşkıyalarla işbirliği yapıp köylüye kan kusturan bir tiptir. (s. 39) Bu bağlamda eserde bir tane bile geçmişin devlet adamını olumlu manada temsil eden figür bulunmamaktadır.

Devlet mekanizmasının bir diğer ayağı olarak dininin temsili konumundaki görevliler de metinde olumsuz yönleriyle dikkati çekmektedir. Kezban’ı kaçırdıktan sonra zorla Veli’ye vermişlerdir. Zavallı kadının haberi bile yokken dini ve resmi nikâhla evlendirilmiştir. Genç kadın, bu nikâhı kıyan kadıya tepkisini “Bunca kötülüğe senin Allah’ın nasıl dayanıyor? Gazabını ancak zavallıların başında mı tecrübe ediyorsun... Katilleri, haydutları, namus hırsızlarını, yarattığın bu dünyada nasıl yaşatıyorsun?” (s. 19) diyerek gösterecektir.

Muallim Cemal, Anadolu insanının dünyasındaki din adamı imajını Küçük Durmuş’un ağzından okura duyurur. Bu insanlar için müftü başında kocaman sarığı, beyaz sakalları olan bir figürdür. Üstelik her iki omzunda da bir melaike oturmaktadır. (s. 29) Bu bakış ironik bir üslupla dinin temsilindeki meşruiyete zarar vermektedir. Buna ek olarak köyde eğitimin biricik müessesesi konumundaki imamlar da suratsızlıkları, sopalı halleri, küçüklere eziyet eden görünüşleriyle anlatılmıştır.

Bu basit ve kabul edilemez, devleti temsil makamındaki insan figürünün karşısına yeninin hayal edilen bireyi çıkarılacaktır. Muhtarın tüm köhneleştiğinin karşısına görünüş olarak bütün asaleti, yardımsever ve milliyetperver tutumuyla (s. 28) geçirilen müfettişi, Küçük Durmuş’un “paşa” olarak konumlandırması meşru sistemin askerî dönüşümünü imlemesi adına önemlidir. Müfettiş eliyle yardımın uzanması eğitimin sorunları çözmede yegâne unsur olduğunu da belirlemektedir.

Dönemin hemen bütün romanlarında görülebilecek olan bu romantik köycü söylem, kendince bir çözüm üretecektir. Sistem, eğitim yoluyla düzene adapte olmuş köy çocuklarının yuvalarına geri dönerek kalkınmayı sağlayacağı üzerine kurulmuştur. Okumak bir sosyal mobilizasyon aracı değil; bulunduğu yere daha iyi hizmet etmek amacını taşımaktadır. Yegâne tasarı “okumuş daha faydalı bir köylü olmak” (s. 41)tır aslında. Bu açıdan geri kalmışlığın makûs talihini Cumhuriyetçi figürlerden aldıkları ilhamla değiştirecek olan yegâne birey köy çocuklarıdır. Onları yeninin düzenine tamamıyla dâhil etmek; eskinin temsilîyet unsurlarından arındırmak gerekmektedir. Roman da buna hizmet eder bir bakış açısıyla şekillendirilmiştir, denilebilir.

3. Vatan ve Millet Karşısında Primitif Bir İnsan Tipi: Köylüler

Erken Cumhuriyet dönemi romanlarında sıklıkla işlenen temalardan biri de kahramanlık duygusudur. Sistemin ideal çocuk algısında cesurluk, vatan uğruna şehit olma gibi düşünceler görülür. Tabii ki bu dönemin millet inşasında geçmişten ilham alınacak kahramanlık öykülerine ihtiyaç vardır. Bunları Osmanlı ya da Orta Asya mitine bağlamak yerine yakın tarihten esinlenmek önem arz etmektedir. Bu bağlamda İstiklal Mücadelesi, Çanakkale gibi savaşlara sıklıkla atıfta bulunulur. Anadolu’nun ve İstanbul’un işgali, padişahın ve Damat Ferit hükümetinin tutumu, direnişin örgütlenmesi ve Mustafa Kemal’in “komutanlık

başarıları” ve “ileri görüşlülüğü” anlatılmıştır. Özellikle askere ve askerliğe övgü, çocuk kahramanları askerliğe hazırlayan bir süreçtir.

M. Cemal’in Küçük Durmuş’u da bu doğrultuda kaleme alınmıştır. Küçük çocuğun babası Ahmet, “vatan borcu toprak borcu”(s. 6) diye eşini ve çocuğunu geride bırakmaktan çekinmemiştir. Aynı duygularla hareket eden Kezban da “yurt uğruna, bayrak yoluna gazaya giden bir askeri böyle kötü şeylerle doldurmak büyük günah” (s. 8) diyerek bu gidişe razı olmuştur. Muhtarın zulümlerini eşine mektupla anlatma imkânı varken, bunu yapmamış, kocasının askerden kaçmasını vatana ihanet telakki etmiştir. (s. 12, 19) Bu noktada ideal Türk kadını vatan uğruna ölümü göze alacak; kocasını ölüme gönderecek, onun yokluğunda tüm işleri üstlenecek, geride kalan evladına her şeyi göze alıp sahip çıkacak kadar “fedakârdır”. “Şehitliğin kutsallığı”, çocuk ya da koca kaybını hafifletecek kadar güçlüdür.

Bununla beraber tüm toplum şehidin geride bıraktığına emanet muamelesi yapar. Aksini yapmak korkunç bir şeydir. Kezban’a muhtarın reva gördüğü durum bu açıdan kabul edilemez gözükmektedir. Genç kadının: “Kocasını millet uğruna, bu toprağın korunması için vermiş, bir yetim yavrusu ile yiyecek ekmeğini dilenecek hale düşmüş bir kadından ne istiyorsunuz? Elinizdeki silâhı bu şehit namusuna çevireceğinize onu kahpecesine, korkakçasına önünden kaçtığınız düşmanın göğsüne saplasaydınız, mağlup olmazdık... Bu şehit karısına, bu şehit yavrusuna bakarak yüzünüz kızarmıyor mu alçak haydutlar?” (s. 14, 15) cümleleri bu noktada önemlidir.

Küçük Durmuş’un sinemada izlediği Sakarya Muharebesi, öğrencilerde vatan duygusunu güçlendirmiş, özellikle askerliğe ve “Gazi babamız” dedikleri Mustafa Kemal’e hayranlıkları artmıştır. (s. 44-45) Artık bir vakitler muhtar olmak isteyen Durmuş, şimdi asker olmak istemektedir. Yaşasın Türk naraları ile salondan çıkan çocukların zihin dünyasında millet kavramı da canlandırılacaktır. Muallim Bey çocuklara “millet bir tek dam değildir. Sen, ben, Ahmet, Mehmet, Ali, Veli, Hasan, Hüseyin, Fatma, Emine, Zeynep... Velhasıl hepimiz bir milletteniz.” (s. 38) diyerek monarşik yönetime karşılık ulus devlet düzeni ve demokratik sisteme gönderme yapmıştır.

Romanda bu duygularla sıklıkla vurgu yapılan vatan kavramına karşılık çizilen köylü algısı ilk dönem romanlarında genellikle aynıdır. Öncelikle devletin neredeyse kendini unuttuğu bu insan tipi, büyük bir açlık ve yokluk içindedir. Ahmet askere gideceğinde Kezban kocasına verecek ikinci bir elbise bulamamıştır. “Bir don bir gömlekle Kezi’nin gergefte işlediği iki işlemeli çevreden başka bir şey”leri yoktur. Ertesi gün ailenin tek geçim kaynağı olan inek de muhtara para karşılığı verilip, Ahmet askere gönderilebilmiştir. (s. 8)

Bu fedakâr köylü ailenin dışında dikkatlere sunulan, özellikle devleti temsil konumundaki insanlar, olumsuz, ahlâkî öğretilerden uzak yaklaşımları ile yazar tarafından eleştirilmiştir. Artık yeni düzene uyan, eğitildikten sonra tekrar köy düşüncesi içine giren Küçük Durmuş’un köylüler hakkındaki fikirleri dikkate değerdir. Zira artık medenileşen Durmuş için köylüler primitif bir insan tipinden başka bir şey değildir. Annesine kavuşmak için yola çıkan genç çocuğun gemide köylülerin olduğu kamarada kaldığı ve onları küçümseyen bakışlarla süzdüğü görülür. Kibar davranışlarının onlar tarafından gülünç bulunacağını, konuşmasını, giyinmesini, dişlerini fırçalamasını eleştireceklerini düşünür. (s. 88) Öğün olarak soğan ekmeği yiyen bu insanlar, pis bir ambarda mülevves kokular arasında bir gün muhakkak bir hastalığa yakalanıp ölüp gideceklerdir. Bilimden uzak bu adamların böyle bir durumdaki tavırlarını şöyle özetler Durmuş: “Ecel bu; Allah bu kadar yaşamak takdir etmiş, diye tevekkül gösterirler, ölümün, hastalığın hakiki sebeplerini hiç araştırmazlar! Zavallı adamlar!” (s. 89)

Vapurdaki pis, muhteris adamlardan birinin adı Hacı Yusuf’tur. Cimrilikle zengin olan bu Hacı tipi, Durmuş’u oldukça rahatsız eder. Özellikle pislik içinde olmalarına tepki göstererek devletin “mikroplarla mücadele” yazılı levhaları mekteplere değil bu adamların bulunduğu yerlere göndermesini ister. (s. 90) Halkın pisliliği ve cahilliliği ile mücadele edilmesinin önemi üzerinde durur. (s. 91)

Bir vakitler savaş için fedakâr tutumlarıyla kutsanan bu insanların modern düzene uyum noktasında dışlandığı, sistemin dışına çıkarılmak ya da görmezden gelinmek, olumsuz örnek olarak sunulmak istendiği dikkati çeker. Bu bağlamda Muallim Cemal, içinden çıktığı köy algısını, mektep eğitiminden sonra Durmuş’a bambaşka bir surette göstermiş, adeta toplumun hangi çizgiden nereye gelmesi gerektiği hedef olarak belirlenmiştir.

4. Modern Dünyanın Küçük Durmuşları

Cumhuriyet elitleri için yeni rejim bir medeniyet projesi demektir. Bunun belki de en önemli unsuru da çocuklardır. Cumhuriyet'in bu küçük evlatları her açıdan modern olmalı, çağın yaşam standartlarını yakalamalıdır. Giyim kuşamdan, temizliğe, eğitimden bilimsel bakış açısına, kültür ve sanat algısından sosyal hayattaki modern davranışlara kadar bütünüyle yeni ve Cumhuriyet öğretileriyle donanmış bir çocuk algısı yaratılmak istenmiştir. Bu ideal ve özel Türk çocuğunun özellikleri arasında öncelikle militer bir kahramanlık duygusu vardır. Vatan, millet duygusu güçlüdür. Dürüst, çalışkan, tertipli, nezaket sahibi, sosyal yardımlaşmaya önem veren, iktisadi olarak parayı, zengin fakir ayrımını en aza indirmek için kullanacak, eğitime ve okumaya önem veren, bilime ve akla dayanan, daha çok düzene itaat eden, özellikle de fiziki olarak "gürbüz" kelimesinin altının çizileceği bir çocuk hayali yaratılır.

Bu gürbüz çocuk imajı sıklıkla "zayıf ve bakımsız" olanlarla kıyaslanır. Gürbüz olanlar idealleştirilirken diğerleri "yaradılıştan dermansızlar" olarak nitelendirilir ve olumsuzlanır. "Yaradılışı dermansız ve zayıf olanları ayırt edecek birçok izler ve işaretler vardır: Baş küçük alın ile kafa birbirinden başka şekilde, alın dar, basık veya çok çıkık, kulağın kıvrımları girinti ve çıkıntısı bozuk, silik, eşek yavrusu kulağı gibi çok açık, üst çeneleri ve ağzın kubbesi uzun, dişler fena karışık çıkmış, yürüyüşte intizamsızlık, elde bir şey tutamamak, tabak ve bardağı elden düşürmek gibi izlerdir." (Şükrü Kamil, 1932; 10-11)

Bu bakış açısıyla Durmuş'un da öncelikle köyden geldikten sonra gürbüzleştiği, tam anlamıyla yeni bir hale girdiği anlatılır. Mektebe son derece önem veren küçük çocuk, okulunu o kadar sevmektedir ki hademelerin eksik bıraktığı bazı temizlik işlerini severek yapar. "Zavallı hademeler unutmuş" (s. 48) diyerek yardımlaşma duygusunun ne kadar güçlü olduğunu da özellikle vurgular. Okulun yurdunda kalan öğrencileri nezaketi, saygıyla birbirlerine muamele etmeleri, gürültü patırtıdan uzak tutumları yazar tarafından sıklıkla vurgulanır. Örneğin yemekhaneye geç kalan Durmuş, "Sizi rahatsız edeceğim, hoş görmenizi rica edeceğim" (s. 49) diyerek arkadaşlarından özür diler.

Bu davranış biçimi içerisindeki çocukların temel özelliği mektepli olmalarıdır. Yazar, bu durumu ayırıcı bir vasıf olarak değerlendirmiş, Durmuş üzerinden sıklıkla bunu hatırlatmıştır. Mesela, küçük çocuk bir deftere ihtiyacı olduğunda arkadaşının çekmecesinden habersizce almayı düşünmüştür. Ancak çok büyük bir ayıp işlemiş gibi düşünerek bu fikrinden hemen vazgeçmiştir. Zira "Hırsızlık dünyadaki en büyük ahlâksızlıktır. Bir mektepli çocuk böyle şeylere nasıl tenezzül ederdi?" (s. 50)

Mektebin muallimlerinden biri öğrencilerin kırdıkları camı itiraf etmelerinden duyduğu memnuniyeti anlatması (s. 60), Cahit'in Muzaffer'den intikam alıyor gibi görünmemek için konuşmaması (s. 63), büyük öğrencilerin küçüklere ağabeylik yapmaları (s. 73), öğretmen Refik Bey'in "haksızlığı da uğrasanız, kendinizden büyüklere hiçbir mecburiyetiniz de olmasa, yine hürmet etmelisiniz. Mükemmel terbiyeli ve nazik bir insan böyle olur" (s. 76) diye telkinlerde bulunması, erkek okulunun öğrencilerinin düzenlenen piknikte kız okulunun çocuklarına sırayla çiçek toplayıp vermeleri (s. 84) düzenin öğretileri olarak dikkati çekmektedir.

Bu yeni çocuk algısının modern değerler sistemiyle buluşmasının karşısında olumsuz örnekler de yüksek perdeden ayıplanır. Örneğin çocukların topluca sinemaya gidişini anlatan satırlarda Durmuş'un sinemada nelerden rahatsız olduğu şu ifadeler ile okuyucuya aktarılır: "Binanın içersinde tuhaf bir çıtırdı başlamıştı. Sanki bir sürü böcek, kuru yaprakları kemiriyordu. Kimisi çekirdek yiyor, kimisi fıstık kırıyor bazısı da çikolata kâğıtlarını yere atıyordu. Bu haller herkesin canını sıkıyordu. Durmuş'un da canı sıkıldı. Kalkıp onlara haykırmak, sinemada yemiş yemesinin, gürültü yapmasının çok ayıp bir şey olduğunu söylemek istedi. Fakat sonra düşündü. O zavallı çocuklar mektebe devam etmedikleri için, evlerinde de bu kaideleri kimseden belleyemedikleri için elbette bilmiyorlardı. Bilselerdi hiç böyle bir şey yaparlardı mı idi?" (s. 42)

Yine okulda küçük bir öğrencinin banyoda sabunla oynayıp, baloncuk yaptığını gören Durmuş bu davranışı öfke ile karşılamıştır. Boş vakit geçirmesi, sabunu israf etmesi büyük ayıptır. Hatta bunu yapan kişinin talebe olma ihtimali bile yoktur. (s. 73)

Yeni gelen öğretmenden hiç hoşlanmayan çocuklardan birinin bu muallimin resmini yapıp dalga geçmesi çocukları çok kızdırmıştır. Mektebin her ne olursa olsun öğretmenlere hürmet edin öğretisine uymayan bu tutum karşısında Cahit, arkadaşını yüksek sesle uyarmış ve ayıplamıştır. (s. 76)

Durmuş'un oda kapısından sessizce öğretmenlerini dinledikten sonra "iki kişiyi bir üçüncü şahsın dinlemesi çok ayıp ve çirkin bir şeydi" (s. 80) demesi kendine dair bir özeleştiri olarak değerlendirilebilir.

Bu Cumhuriyet ile doğan ve büyüyen çocuklar âdeta yeni rejimin başansı olacaktır. Nerdeyse her şeyini rejime borçlu olan bu çocuklardan öncelikli olarak beklenen itaat ve sevgidir. Yukarıda anlatılan bu cesur, başarılı, gürbüz, nezaketli, okumuş, aydın ve modern çocuk imgesi yıllardır savaşlarla yorulan Türk milletine özgüven verecektir. Bu çocukların politik inşası da *Küçük Durmuş* gibi romanlar üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır, denilebilir.

Sonuç

Türkiye'de ulus devletin kurulması ve Cumhuriyet'in ilanı ile rejimin özellikle çocuklardan, gelecek adına çok şey beklemeleri politik olarak onları inşa etmelerini zorunlu kılmıştır. Cumhuriyete, onun ilkelerine ve Atatürk'e bağlılık, Türklük bilincine sahip olma, çağdaşlaşma, laikleşme, modernleşme, saltanat ihanetinden kurtulup Cumhuriyet sayesinde çağ atlama ideali bu yeni çocuğun önemli niteliklerindedir.

Bu çerçevede kamusal mekânların nasıl kullanılacağından kılık kıyafet düzenine, adabı muâşeret kurallarından ahlâk öğretilerine, temizlikten medeniliği sağlayan davranış biçimlerine kadar hemen her şey resmî yollarla çocuklara aktarılır. Bu aktarım araçlarından biri de romanlardır. Özellikle eğitim algısının güçlü bir vurgu ile işlendiği bu romanlardan biri de *Küçük Durmuş*'tur.

Eserde millî bilinç ve Cumhuriyetçi çocuklar yaratma projesinin bir parçası olarak yeni düzenin sembollerinin kutsanmadığı görülür. Bu doğrultuda millî bayramların bağları kuvvetlendirdiği, insanlığın onurunu zedeleyen cehaletten kurtularak okuyan gençlerin ülkeyi, özellikle köylüyü aydınlatacağı fikri, erkek-kız çocuk ayırımına gitmeden herkesin okuması gerekliliği, vatana millete faydalı olma fikrinin sisteme esas teşkil ettiği, kahraman, savaşmaktan çekinmeyen, millî namusu koruyacak gençlerin arzu edilen nesil olduğu düşüncesi sıklıkla işlenmiştir.

Roman üzerinden askerî bir dönüşümün ön görüldüğü yeni sistemin unsurlarının Cumhuriyet çocuğunda bir disiplin ve vazife kavramı etrafında şekillendiği görülür. İdeal Cumhuriyet çocuğunun açılımı şöyle özetlenebilir: "Rejime ve kendilerini geçmişin gölgesinden kurtaranlara sahip çıkan iyi bir yurttaş." Çocukların evden başlayarak sosyal hayatta da "sorumluluk bilinci" içinde disipline edildikleri öğretiler doğrultusunda hareket etmelerini sağlamak temel düşüncedir. Bu çerçevede vazifesinin gereği olarak "millî değerlere" bağlı, "modern" çocuklardan kurulu bir ülkenin geleceğinin garanti altında olduğu düşünülmüştür.

Öte yandan belirtmelidir ki bu modernleştirici, bir yandan da millileştirmeyi ön gören sistemin katı ve didaktik üslubu önemli açmazları da beraberinde getirmiştir. Zira bu, çocukları tek tip zihniyetle yetiştirme düşüncesi; ileriye yönelik, sorgulayan, özgürlükçü bireyin inşasını geciktirmiştir. Her şeyi kamusal vicdana bağlayan, ritüellerle hayatı sınırlayan, lider fikrini kutsayan ve katı bir disiplinle itaat algısını önceleyen bu bakış açısıyla oluşturulan çocuk imajının ileride sivil demokrasiye uyum sağlamakta zorluk yaşayacağı düşünülmelidir. Bu doğrultuda kurgulanan roman dünyası da sanatın araçsallaştırılmasından başka bir şey olmayacaktır.

Kaynakça

Ataklı, A. (2020). 19 Mayıs 1919'dan 2020'ye. [Online] Mevcut: <http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/medergi/5.htm>, [Erişim tarihi: 15.02.2020].

Anderson, Benedict. Hayali Cemaatler, Çev.: İ. Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.

Aslan, S. ve Alkış, M. (2015). "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 6 (1): 19-33.

Assmann, Jan. Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, Çev.: A. Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.

Aydın, R. (Mart 2018). "Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 6 (1): 229-255.

Belge, Murat. Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

- Dora, Ş. (1938). “Yeni Rejimde Çocuğun Ehemmiyet ve Kıymeti”, Uludağ Bursa Halkevi Dergisi, sayı: 18, s. 45-47.
- Foucault, Michel. Toplumunu Savunmak Gerekir, Çev.: Ş. Aktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. Yurt Bilgisi, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007.
- Hülür, H. ve Akça, G. (2007). “İmparatorluktan Cumhuriyete Siyasal Bütünlük ve Ulusalçılık Söylemi”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı: 22, s. 311-335.
- Jusdanis, Gregory. Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcat Edilişi, Çev.: T. Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.
- Kafadar, O. (1997). “Tatbikat Mektebi’nde ‘10 Temmuz’ İnkılabı”, Tarih ve Toplum, sayı: 158, s. 10-16.
- Karpat, Kemal. Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.
- Karyelioglu, S. (2012). “Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri”, Ethos Dergisi, 5 (1): 137-169.
- Mithat Cemal. Küçük Durmuş, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1933.
- Meydan Larousse (1987). Ulus. Meydan Larousse Ansiklopedisi (C. 12, ss. 720-721). İstanbul: Meydan Yayıncılık.
- Özcan, G. G. (2009). “Türkiye’de çocukluğun politik inşası”, Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü.
- Poggi, Gianfranco. Modern Devletin Gelişimi, Çev.: Ş. Kurt ve B. Toprak, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Şükrü Kamil. Çocuklara ve Gençlere Nasıl Bakmalı?, İstanbul, Tefeyyüz Kitaphanesi, 1932.
- Tunaya, Tarık Zafer. Hürriyet’in İlânı, İstanbul, Arba Yayınları, 1996.
- Türkdoğan, Orhan. Niçin Milletleşme?, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995.
- Türkeş, A. Ö. (2009). “Toplum ve Kimlik Kurma Kılavuzu Olarak Roman”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyetler, Ed.: T. Bora ve M. Gültekingil (ss. 844-869). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uğuz, H. E. ve Saygılı, R. (Ekim 2016). “Küresel Dünyada Ulus Devlet”, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, sayı: 32, s. 127-143.